

HOŞGÖRÜ

“Tüm insanlar hata yapmaya eğilimlidir.”

John Locke

Hoşgörü Nedir?

HOŞGÖRÜ, İNSANLARIN ONAYLAMADIKLARI DAVRANIŞLARA ya da eylemlere müdahale etmemeleri gerektiği inancıdır. Bu inancın iki temel niteliği bulunur: belirli bir davranışın onaylanmaması ve kişilerin kendi görüşlerini başkalarına dayatmalarının reddedilmesi. Belirli bir şeyi onaylayan kişi, o şeye karşı hoşgörülü olarak tanımlanamaz. Hoşgörünün ahlâki kayıtsızlıktan (insanların diğer kişilerin eylemlerinin ahlâki sonuçlarıyla ilgilenmemeleri) ya da ahlâki görelilikten (ahlâk kuralları arasında herhangi bir farkın olmadığı inancı) ayırt edilmesi gerekir. Çocuklarının yaramazlıklarını görmezden gelen aileler hoşgörü gösteriyor değildir. Kadınlara yönelik kötü davranışları (örneğin küçük tutmak amacıyla ayaklarının zorla bağlanması) kınamayı “Batı’nın kültür emperyalizmi” olacağı gerekçesiyle reddeden biri de

hoşgörü gösteriyor değildir. Hoşgörü hem eylemlerin onaylanmaması için hem de müdahaleden kaçınmayı meşrulaştırmak için birtakım ahlâkî ilkelere ihtiyaç duyar. Zira hoşgörü her şeye rağmen onaylamamayı içerdiğinden, azınlıkta kalan gruplar (örneğin eşcinseller) çoğu defasında hoşgörünün yeterli olmadığını düşünürler, fakat eylemlerinde yanlış olan bir şey olmadığı gerekçesiyle kabul görmeye de çalışırlar. Ahlâkî açıdan ikna etmek, muhakemede bulunmak ya da argümanlar ileri sürmek gibi bazı müdahale biçimleri meşru olabilir, ancak baskı yapmak ya da güç kullanmak böyle değildir. Örneğin bir kişi arkadaşını sigarayı bırakmaya teşvik edebilir, ama sigara içmenin yasaklanmasını isteyemez ya da arkadaşının sigaralarını çalamaz. Hoşgörü pasif bir biçim, yani insanların birbirleriyle uyum içinde yaşamalarını sağlamak için olan gönülsüz bir zorunluluk biçimini alabilir. Oysa daha pozitif bir hoşgörü farklılıkların yararlarından zevk alabilir. Bu durum, yani insanların çok farklı değerlere ve inançlara sahip diğer kişilerle bir arada yaşabilmeleri, medenî toplumun temellerinden birini oluşturur.

Hoşgörüye yönelik tehdidin iki biçimi vardır. İlk tehdit inançlarında aşırı tutucu olan aşırı sağ ya da soldaki totaliter kişilerden gelir. Bu kişiler düşüncelerinin doğruluğu konusunda hiçbir şüphe duymazlar ve bu nedenle ahlâksızlıkları bastırmak için güç kullanmaktan hiçbir şekilde çekinmezler. İkinci tehdit de, doğru olsun ya da olmasın, pek çok görüşün ırksal, dinî ve cinsel azınlıklarda kızgınlığa ve sıkıntıya yol açtığını ve bu nedenle yasaklanmaları gerektiğini düşünen politik doğruculuk anlayışından gelir.

Filozofların Hoşgörü Hakkındaki Görüşleri

Topluma yol gösterici bir ilke olarak hoşgörü nispeten yeni bir kavramdır. Kadim dünyadaki ve orta çağlardaki pek çok toplum, toplumun işleyebilmesi ve düzeni koruyabilmesi için yüksek düzeyde homojenliğe ihtiyaç duyduğunu düşünmüşlerdir. Buna göre, yaygın görüşlere aykırı inançları olanların ve azınlıkların ya inançlarından döndürülmeleri ya da sürülmeleri gerekiyordu. Avrupa tarihi din savaşlarının olduğu bir tarihti; herkesin tanrıya aynı şekilde tapması gerektiği düşünülüyordu. Katolik kilisesinin otoritesine Protestanlık tarafından meydan okunduğunda bile, bu, çoğu defa, kilisenin otoritesini kendi inançlarından çıkan yeni bir otorite ile değiştirmeyi isteyen dinî muhaliflerce yapıyordu.

Yazma Özgürlüğü

İlk dönem hoşgörü çağrılarında biri, 1644'de yayınlanan *Areopagatica* adlı risalesinde sansüre itiraz eden İngiliz şair John Milton tarafından yapılmıştır. Milton, tüm matbaa makinelerinin devlet tarafından ruhsatlandırılmasını isteyen bir kanun tasarısına karşı çıkmıştı. Sansürcüler Ortodoks olmayan ya da tahripkâr içerikli malzemeler yayınlayan makinelere ruhsat vermeyi reddedebiliyorlardı. Sansürcülerin “din ve devletin itibarını büyük ölçüde zedeleyen yanlış, uydurma, ayıp, müfsit, kötüyeyici ve ruhsatı olmayan yazıları, risaleleri ve kitapları” yasaklama güçleri vardı. Milton, yazma ve yayınlama özgürlüğüne ilişkin yöntemli bir savunma ortaya koyan ilk düşünürlerden biriydi.

Milton yayın sansürüne bir dizi neden öne sürerek itiraz

etmişti. İlk olarak, insanın erdemli olabilmesi için ayıpları tanınması gerekiyordu. İkinci olarak, hata yapmama becerisine sahip olmadıktan sonra sansürcülerin bu türden kararlar almalarına güvenilemezdi. Üçüncü olarak, sadece otoriteden hak talep ederek meşrulaştırılması durumunda gerçek durağan hâle gelecekti. Dördüncü olarak, yanlış düşüncelerin susturulmaları değil, çürütülmeleri gerekliydi. Beşinci olarak, devlet gerçeği yanlışlıkla sansürleyebilirdi.

Dinî Hoşgörü

John Locke'un *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup (A Letter Concerning Toleration)* adlı eserinin ana konusunu din alanındaki baskılardan kurtulmak oluşturuyordu. Locke'un ileri sürdüğü argüman esas itibarıyla şöyleydi: Eğer devletin rolü yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumak ise, devletin insanların maneviyat alanına karışmaya hiçbir hakkı yoktur. "Din konusunda diğer insanlardan farklı olan kişilere hoşgörü gösterilmesi" sevgiye ve hayırseverliğe dayalı Hıristiyan öğretisi ile hem tutarlıdır hem de bu öğretinin bir gereğidir. Dinî inançlar baskı içeren araçlarla güven altına alınamazlar. Baskı, kişinin iradesi üzerinde cezalar vasıtasıyla işleyebilir, fakat inançlar ve fikirler kişinin iradesine tâbi değildir; dolayısıyla insanlar bunları inanıyormuş gibi davranarak edinemezler. "Belirli bir şeyi yapmayı ne kadar isterlerse istesinler, insanlara neler yapamayacaklarını söyleyen bir kanundan faydalanıldığında elde edilen şey nedir? Belirli bir şeyin doğru olduğuna inanmak irademinin alanı dahilinde değildir." Locke yaptığı hoşgörü çağrısının şüphecilğe, tanrının varlığına veya doğru ibadet yöntemine ilişkin şüphelere dayanmadığını açık bir biçimde ifade etmişti. Kendisinin ahlâka ilişkin hiçbir öznel görüşü yoktu.

Locke'un üç temel argümanı bulunuyordu. İlk olarak, hoşgörüsüz olmak Hıristiyanlığa aykırıdır. Merhamet göstermeyen bir kişi gerçek bir Hıristiyan olamaz. Yaygın görüşlere aykırı inançları olduğu için diğer insanlara baskı yapmak ister istemez merhametsizliktir; dolayısıyla bu türden baskılar Hıristiyanlığa aykırıdır. İkinci olarak, Locke bu insanları tutarsızlıkla suçlar. Baskı yapan kişiler amaçlarının insanların ruhlarını kurtarmak olduğunu ilân etmektedirler, fakat aynı hevesle cezalandırılmayan daha kötü nitelikte pek çok günah vardır – Locke burada “fahişelik, dolandırıcılık ve garazı” sayar. Güncel bir örnek vermek gerekirse; eşcinseller, onlara karşı çıkan kişilerin eşcinselleri sık sık aileye yönelik bir tehdit olarak tanımladıklarına işaret ederler, oysa söz konusu tehdit genç ve bekâr ebeveynler ile boşanmalardan gelmektedir. Buna rağmen, bu meseleye ilişkin çok az girişimde bulunmaktadır. Bu da insanları, “aile taraftarı” kampanya yapan kişilerin gerçekte aile hakkındaki kaygıları nedeniyle hareket edip etmediklerinden şüphelenmeye götürmektedir. Üçüncü olarak, Locke hoşgörüsüzlüğün mantık dışılıktan kaynaklandığını düşünmüştür. İnançlar isteğe bağlı olarak değiştirilemezler, zira bunlar kişinin gerçekte neyin doğru olduğuna ilişkin anlayışına dayanırlar; Katolik Engizisyonu'nun yapmaya çalıştığı gibi, güç kullanılarak değiştirilemezler.

Hayat Deneyleri

Hürriyet Üstüne (On Liberty) adlı eserinde John Stuart Mill, yaptığı geniş özgürlük savunusunun bir parçası olarak, dinde olduğundan daha geniş bir ifade ve yaşam tarzı alanı için hoşgörü elde etmeye çalışmıştır. Mill, iyi yaşam tarzına ilişkin rakip

fikirlerin hayata geçirilmesine ve karşılaştırılmasına izin veren ve “hayat deneyleri” olarak adlandırdığı görüşü savunmuştur. Mill’in özellikle ifade özgürlüğü savunusu ünlüdür. Locke gibi Mill de, insanların esas düşüncelerini değiştirmek güç kullanma kabiliyetinin ötesinde olmasına rağmen, bunu yapmaya çalışan kişilerin akliselim olup olmadıklarından şüphe etmiştir.

Hoşgörü Lehine Görüşler

İlk olarak, hoşgörü bireysel özgürlüğe bağlılığın önemli ifadelerinden biridir. Bireysel özgürlüğün olduğu bir yerde insanlar – pek çok insanın görüşünden gayet farklı olsa bile – iyi yaşama dair kendi görüşlerini takip edebilirler. Bireyler bağımsız, yani kendi yaşamları ve içinde buldukları koşullar üzerinde kontrol sahibi olabilmelidirler. İkinci olarak, gerçek ancak fikirlerin serbestçe rekabeti sayesinde keşfedilebilir. Bireyler gerçeği ancak farklı argümanların ve görüşlerin olduğu bir alanı dinleyerek ve göz önüne alarak belirleyebilirler. Kişisel doğrular başkalarına dayatılamaz. Bu durum daima şu düşünceye dayanır: Gerçek diye bir şey vardır, fakat buna ilişkin bilgi ancak eksik bir şekilde kavranabilir ve bu bilginin sürekli olarak geliştirilmesi gerekir. Üçüncü olarak, kamusal ve özel yaşam arasında çok önemli bir ayrım bulunmaktadır. Başkalarının fikirlerine müdahale etmemesi koşuluyla, bireylerin en saçma fikirlere dahi (uzaylılarca kaçırıldıkları gibi) inanmalarına izin verilmelidir. Dördüncü olarak, kişisel ve ahlâkî gelişim, hem kendilerini daha iyi anlayabilmeleri hem de eylemlerinin sonuçlarını daha iyi tanıyabilmeleri için bireylerin seçim yapabilmelerini gerektirir. Mill özellikle, geleneksel görüşlerin insanları yeni fikirleri denemekten vazgeçirdiği uyumluluk durumunun tehlikelerinden endişe duymuştu. Beşinci olarak,

ekonomik ve toplumsal ilerleme, bireylerin ortaya geleneklere uymayan fikirler ve yeni düşünce yolları koymalarına bağlıdır. Bunların çoğunun sonradan aptalca olduğu ya da yanlış anlaşıldığı ortaya çıkar, fakat bir kısmı da topluma gerekli dinamizmi sağlar. Alexander Graham Bell insanların birbirleriyle daha sonradan telefon olarak tanınacak şey ile konuşabileceklerini ilk defa ileri sürdüğünde, tamamıyla tuhaf, hatta çılgın biri olarak toplumdaki dışlanabilirdi.

İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, ne kadar kısıtıcı olursa olsun, kimseye doğrudan zarar vermemesi koşuluyla her türden şeyin basılma ve radyoda veya televizyonda yayınlanma hakkının olmasını gerektirir. Irkçı, cinsiyet ayrımcısı, devrimci, pornografik, homofobik ifade biçimlerine ve düşüncelere izin verilmeli ve gerektiğinde bunlar eleştirilebilmelidir. Salman Rushdie'nin *Şeytan Âyetleri* (*The Satanic Verses*) adlı kitabı yayınlandığında Müslümanlar şiddetli bir şekilde kızıştılar, fakat kitabı yasaklamaya ve yazarını öldürmeye kalkıştıklarında yanlış davranıyorlardı.

John Stuart Mill *Hürriyet Üstüne* (*On Liberty*) adlı eserinde en ünlü ifade özgürlüğü savunusunu yapmıştır: “Eğer tek bir kişi dışında tüm insanlar aynı fikirde olsaydı, bu insanların o kişiyi susturmaları, o kişinin gücü yettiğinde tüm insanları susturmasından daha doğru olmazdı. ... Eğer söz konusu fikir doğruysa, bu insanlar yanlışla değiştirme fırsatından mahrum kalacaklardır; eğer fikir yanlışsa, insanlar doğrunun, onun yanlıştan ayrılmasıyla ortaya çıkacak olan açık algısını ve canlı etkisini yitireceklerdir. Oysa bu neredeyse çok büyük bir kazançtır.”

İfade özgürlüğü hakkı dört argüman üzerinde temellenmektedir. İlk olarak, yanılabilirlik argümanı hatalı olabileceğimizi kabul eder. İnsan olarak hepimiz muhakememizde ve iç-güdülerimizde yanılabiliriz. Eğer bir fikri bastırırsak, bu fikrin sonradan doğru olduğu ortaya çıkabilir. Bir fikrin doğru olmadığından ancak hiçbir zaman hata yapmayacağımızı varsaydığımızda emin olabiliriz. Gerçekte, bir fikrin insanların ezici çoğunluğu ya da en eğitimli kişiler tarafından kabul edilmesi, baskı yapılmasını meşrulaştırmak için yeterli bir neden değildir. Neredeyse tüm insanlarca sarsılmaz doğrular olarak kabul edilen fikirlerin bile yanlış oldukları sonradan anlaşılmıştır. Güneşin dünyanın değil, dünyanın güneş etrafında döndüğünü iddia etmesi yüzünden Galileo'ya kilise tarafından baskı yapılmıştı. O dönem güneşin dünya etrafında döndüğüne yaygın bir şekilde inanılıyordu. Sonradan Galileo'nun haklı olduğu kanıtlandı ve Kopernik'in teorisi kabul edildi. İkinci olarak, geniş ölçüde yanlış olan fikirler bile kısmi doğrular içerebilirler. Düşünceler nadiren tamamıyla doğrudurlar; böyle olsalar bile neyin eksik olduğunu keşfedebilmemizin tek yolu, yanlış düşüncelerin geniş bir şekilde ortaya konulmalarına izin vermektir. Buradan daha doyurucu bir gerçeğin ortaya çıkması mümkün olabilir.

Üçüncü olarak, mevcut düşünce doğru olsa bile, bu düşünceye meydan okunmadıktan ve eleştirilmedikten sonra doğruya ilişkin anlayış sönüp yok olacaktır. Bu düşüncenin doğruluğuna ait nedenler unutulacaktır ve kabulü de üzerinden düşünmekten ziyade önyargıya dayanacaktır. Düşünceler kuvvetli bir şekilde savunulmadıkları zaman geçersiz hâle gelirler ve yanlış anlaşılırlar. "Ne kadar gönülsüzce olursa olsun, kuvvetli bir düşüncesi olan kişi bu düşüncesinin yanlış

olabileceği ihtimalini kabul edebilse dahi, bu kişinin yine de, ne kadar kuvvetli olursa olsun, doyurucu bir şekilde, sıkça ve korkusuzca tartışılmadıktan sonra bu düşüncenin yaşayan bir gerçek değil, ölü bir dogma olarak kabul edileceğini göz önüne alarak hareket etmesi gerekir,” diye yazmaktadır Mill. “Düşmanlar ortalıktan çekilir çekilmez, hem öğretmenler hem de öğrenciler kışlarına uyumaya çekileceklerdir.” Dördüncü olarak, kendisine meydan okunmadığı sürece, gerçek, eyleme yol açmayacaktır. İnsanlar yerleşmiş düşünceleri kabul edebilirler, fakat bunlar sıkıca inanılan kanaatler olmayacaklar ve dolayısıyla eylemleri üzerinde çok az etkiye sahip olacaklardır.

Hoşgörünün Sınırları

Bununla birlikte, hoşgörü her eyleme uygulanmamalıdır. Bir kişi başka birinin eyleminden doğrudan zarar gördüğünde bu eylemin kınanması, belki de cezalandırılması gerekebilir. Yabancı göçmenlerin öldürülmelerini ve evlerinin yakılmasını isteyen bir demagoga, şiddeti teşvik etmekten dolayı dava açılabilir. Tecavüz gibi zorlama içeren eylemler cezalandırılmalıdır. Yetişkinler ve çocuklar arasında cinsellik içeren fiillerin, bunu kendi istekleriyle yapsalar bile, yasaklanması gereklidir; çünkü genç çocuklar eylemlerinin sonuçlarını anlayabilecek durumda değildirler. Buna ilâveten, tahammül göstermeyi haklı göstermenin de bir sınırı vardır. Devletin gücünün ve yetkilerinin kullanılması ile, nefretin ve gücün kişisel olarak ifade edilmesi arasında hayli büyük bir farklılık bulunur. Eşine sadık kalmayı beceremeyen birini eleştirmek yerinde bir davranış olabilir, fakat sadakatsiz eşe para cezası vermek ya da onu hapse atmak doğru değildir.

Bazı insanlar boks şiddet içeren insanlık dışı bir spor olduğu gerekçesiyle kınamak isteyebilirler. Ancak, bu spora kendi istekleriyle iştirak eden ve potansiyel tehlikelerinin farkında olan kişiler olduğu sürece boksun yasaklanmaması gerekir. Roma hukukuna ait bir ilke buraya özellikle uygun düşmektedir: “rıza gösteren bir kişiye hiçbir biçimde zarar verilmemelidir.” Aynı ilke sado-mazoşizme de uygun düşer.

Aşırı Tutuculuk Tehlikesi

Hoşgörüsüzlüğün kaynaklarından biri de aşırı tutuculuk, yani kişinin yanılmaz olduğunu varsaymasıdır. Hem solun hem de sağın totaliterlerinin, komünistlerin ya da faşistlerin inanç sistemlerinin özünde bu varsayım yatmaktadır. Hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörü göstermeme gereği, Almanya’da aşırı yönelimli partilere konan yasağı haklı göstermek için kullanılmaktadır. Hem Almanya’da hem de Fransa’da – 6 milyon Yahudinin yanı sıra eşcinsellerin, çingenelerin ve Yehova Şahitleri’nin de öldürüldüğü – Yahudi Soykırımı’nın gerçekleşmediğini iddia etmek yasaklanmıştır. Nitekim soykırımın gerçekleştiğine dair çok kuvvetli deliller vardır; bu türden iddialarda bulunan kişiler ise anti-semitizm tarafından yönlendiriliyor görünmekte. Ancak, serbestçe konuşma ilkesi anti-semitist olan kişilerin bu türden düşüncelerini ifade etme haklarını da savunmakta ve ardından bu iddiaların doğru olmadığını kanıtlamaktadır.

Politik Doğruculuk

Politik doğruluk (PD), dilin, ırk ve cinsiyet gibi toplumsal açıdan hassas konularda kızgınlık yaratmamayı amaçlayan bir yoldan ve kızgınlık yaratacak düşüncelerin ifade edilmesini

yasaklamaya çalışan biçimde kullanılmasıdır. Bir nezaket meselesi olduğundan dolayı, insanların gereksiz kızgınlıklara yol açmaktan daima kaçınmaları gerekir. Fakat politik doğruluk dili başka insanların ifade özgürlüklerini kısıtlayarak onlarda kızgınlığa yol açar, bu nedenle de kendi kendini bozucu bir niteliğe sahiptir. Politik doğruluk ya kanunlar ya da yüksek düzeyde toplumsal baskı vasıtasıyla düşünceleri ve ifadeleri sansürlemeye çalışır; ağza alınmayan birtakım düşünceler biçiminde onları uygunsuz bir hâle sokar.

Bununla birlikte, başkalarını kızdırmak kimi zaman gerekli ve arzulanır bir şeydir. Jonathan Rauch politik doğruluğun çoğunlukla insanlı düşünceler vasıtasıyla yönlendirildiğini, fakat sonuçlarının sadece belirli türden konuşmaları ve eylemleri korumaktan ibaret olduğunu gösteriyor. Politik doğruluk, kullandığı yollar açısından bir totalitarizmde olduğu kadar otoriterlik içerebilir. Azınlıklara gösterilen saygıyı arttırmaya çalışırken, bastırılmış, susturulmuş yeni bir grup yaratır. Gerçeği arayış geniş ölçüde eleştiri yoluyla yürütülür; bilimsel bilgi filozofu Karl Popper bunu yanlışlamacılık olarak adlandırmaktadır. Rauch'un ileri sürdüğü üzere, hem kızdırmaya hakkımız hem de kontrol etme ve edilme sorumluluğumuz vardır.

Medeniyet Unsuru Olarak Hoşgörü

Diğer insanlarla birlikte çeşitlilik içeren çoğulcu bir toplumda yaşamak için, tüm insanların kendi yaşamlarını yönlendirmelerini sağlayan haklara ve özgürlüklere saygı göstermek bir zorunluluktur. Medenî davranışın temel özelliklerinden biri de, insanların anlaşmazlıkları çözmek için şiddet kullanmamaları gereğidir. Ancak bu, insanları ayıpladıkları kişilerin ahlâk dışı

davranışlarını eleştirme sorumluluğundan kurtarmaz; sadece kişilerin kullanabilecekleri yöntemleri sınırlar. Tevazunun ve insanın yanılabilir olduğunu kabullenmenin, hem gerçeği arama çabasıyla hem de düşüncelerinin ve davranışlarının eleştiriye açık olmasına izin vermeyi reddedenleri küçümsemeyele birleştirilmesi gereklidir.

Okuma

H. L. Hart, *Law, Liberty and Morality*, Oxford, Oxford University Press, 1963.

Alan Haworth, *Free Speech*, Londra, Routledge, 1998.

John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Hague, Martinus Nijhoff, 1963 (1689).

John Stuart Mill, *On Liberty*, Londra, Penguin, 1971 (1859).

John Milton, *Areopagatica*, Londra, Dent, 1993 (1644).

Jonathan Rauch, *Kindly Inquisitors: The New Attacks on Free Thought*, Chicago, University of Chicago Press, 1993.

Düşünmek için Sorular

1. Yasaklanması gereken cinsel davranış biçimleri var mıdır?
2. Irkçı, cinsel açıdan ayrımcı ve homofobik sözler içerenler de dahil olmak üzere, belirli şeylerin basılmasının ya da konuşulmasının yasaklanması haklı görülebilir mi?
3. Boks sporu kaldırılmalı mıdır?